

УДК 94:378.4](477/51)«1905/1909»(092)

КИРИЛЕНКО Сергій,

кандидат історичних наук, доцент кафедри
історії України Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя
(м. Ніжин, Україна)

serkirile@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4427-6979>

ЛЕЙБЕРОВ Олексій,

старший викладач кафедри всесвітньої історії та
міжнародних відносин Ніжинського державного
університету імені Миколи Гоголя
(м. Ніжин, Україна)

lejberov@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3846-747X>

НІЖИНСЬКИЙ ПЕРІОД ЖИТТЯ ТА ДІЯЛЬНОСТІ ФІЛОЛОГА ЛЕВА ТАРАСОВА (1905–1909 рр.)

Стаття присвячена вивченню питання навчання у Ніжинському історико-філологічному інституті князя Безбородька відомого філолога-класика, дипломата, педагога й організатора науки – професора Лева Дмитровича Тарасова у 1905–1909 рр. У вітчизняній літературі ім'я цього визначного вченого досі залишається малодослідженим. У зарубіжній історіографії «ніжинський» період життя і навчання Л. Тарасова висвітлений доволі поверхово. У дослідженні представлені цікаві факти з особистого життя майбутнього вченого. На основі залучення широкого кола архівних джерел авторам вдалося відтворити особисте і студентське життя Л. Тарасова у провінційному Ніжині доби першої російської революції 1905–1907 рр. Закінчивши московську гімназію, через скрутне фінансове становище родини, він змушений був обрати Історико-філологічний інститут у повітовому містечку Чернігівської губернії, де студенти утримувалися на повному державному пансіоні. Його приїзд до Ніжина співпав із початком

революційних подій, що охопили всю імперію. У місті відбувся перший студентський страйк на підтримку революції в Україні та кривавий єврейський погром, що став першим у низці таких подій на Чернігівщині. Л. Тарасов брав активну участь у зазначених подіях та постраждав від фізичного насильства з боку погромників.

Автори дійшли висновку, що наукові інтереси майбутнього вченого сформувались саме у Ніжині під впливом професора інституту М. Мандеса, який став його науковим керівником, а після свого від'їзду з Ніжина продовжував консультувати. Історія розвитку римської сатири у період античності (тема його основних наукових праць та дисертації) була обрана саме у Ніжині під впливом свого наставника.

У статті досліджений ще один епізод із життя Л. Тарасова, який призвів до його вимушеного відрахування з інституту. Це міжособистісний конфлікт з одногрупником Д. Жуєвим. Під час навчання у Ніжині й, можливо, як наслідок бурхливих подій 1905 р., у Л. Тарасова значно погіршилося здоров'я і почали проявлятися перші ознаки неврастенії – хвороби, яка супроводжувала його все подальше життя. Побутові проблеми з сусідом по кімнаті у гуртожитку переросли у конфлікт, у результаті якого Л. Тарасов заявив про спробу його вбивства. Після проведеного керівництвом інституту «слідства» обидва учасники конфлікту були змушені подати заяви на відрахування. Л. Тарасов перевівся до Санкт-Петербурзького історико-філологічного інституту.

Ключові слова: Лев Тарасов, Історико-філологічний інститут князя Безбородька, Ніжинська вища школа, освітній заклад, історія повсякдення, студентство, освіта, наука, філологія, міжособистісний конфлікт.

NIZHYN PERIOD OF THE PHILOLOGIST'S LIFE AND WORK LEV TARASOV (1905-1909)

The article is devoted to the study of the issue of studying at the Prince Bezborodko Nizhyn Historical and Philological Institute of the famous classical philologist, diplomat, teacher and organiser of science, Professor Lev Dmytrovych Tarasov in 1905-1909. The name of this prominent scholar is still poorly understood in the national literature. In the foreign historiography, the «Nizhyn» period of L. Tarasov's life and studies is covered rather superficially. The study presents interesting facts from the personal life of the future scientist. Based on a wide range of archival sources, the authors managed to recreate the personal and student life of L. Tarasov in provincial Nizhyn during the First Russian Revolution of 1905-1907. After graduating from a Moscow gymnasium, due to the family's difficult financial situation, he was forced to choose the Institute of History and Philology in the county town of Chernihiv province, where students were supported on a full state board. His

arrival in Nizhyn coincided with the beginning of the revolutionary events that swept the entire empire. The city witnessed the first student strike in support of the revolution in Ukraine and a bloody Jewish pogrom, which was the first in a series of such events in the Chernihiv region. L. Tarasov took an active part in these events and suffered physical violence from the pogromists.

The authors come to the conclusion that his scientific interests as a future scientist were formed in Nizhyn under the influence of the institute's professor M. Mandes, who became his scientific advisor and continued to advise him after his departure from Nizhyn. The history of the development of Roman satire in the period of antiquity (the topic of his main scientific works and dissertation) was chosen in Nizhyn under the influence of his mentor.

The article examines another episode in Tarasov's life that led to his forced expulsion from the institute. It was an interpersonal conflict with his classmate D. Zhuiev. During his studies in Nizhyn, and perhaps as a result of the tumultuous events of 1905, Tarasov's health deteriorated significantly and he began to show the first signs of neurasthenia, a disease that accompanied him throughout his life. A domestic dispute with a roommate in the dormitory escalated into a conflict, as a result of which Tarasov reported an attempt to kill him. As a result of the «investigation» conducted by the institute's management, both parties to the conflict were forced to apply for expulsion. Tarasov was forced to transfer to the St Petersburg Institute of History and Philology.

Keywords: Lev Tarasov, Prince Bezborodko Institute of History and Philology, Nizhyn Higher School, educational institution, history of everyday life, students, education, science, philology, interpersonal conflict.

Актуальність дослідження насамперед визначається тим, що 2025 рік – ювілейний для Ніжинської Вищої школи. Чільне місце посідає 150-а річниця з дня перетворення Юридичного ліцею в Історико-філологічний інститут князя Безбородька (далі – ІФІН). У 2015 р. у Ніжинському державному університеті імені Миколи Гоголя професором Г. В. Самойленком було започатковано втілення проєкту «Випускники Ніжинської Вищої Школи 1805–2025 рр.», у форматі якого передбачено продовження біографічних досліджень вихованців закладу, як знаних у всьому світі (М. Гоголь, Є. Гребінка, Л. Глібов), так і «звичайних» випускників, які «великою наукою» були незаслужено забуті. Серед таких постатей особливе місце посідає професор кількох наукових установ, педагог, перекладач, військовий, дипломат, співробітник АРА

(Американська адміністрація допомоги (англ.) American Relief Administration), уповноважений радянської Росії при папському престолі, популяризатор науки та один з редакторів Великої радянської енциклопедії – Лев Дмитрович Тарасов. Нині його ім'я з об'єктивних причин мало кому відоме у нашій країні, можливо, окрім невеликої групи дослідників, які вивчають історію античної літератури. Але той факт, що вищу освіту Л. Тарасов почав здобувати в Україні й перші його наукові дослідження були підготовлені у Ніжині, залишається незаперечним фактом.

Аналіз наукових публікацій. Життю та науковій діяльності Л. Тарасова в історіографічній науці присвячено всього кілька публікацій, що вийшли за кордоном. Дослідниками ретельно проаналізовані «московський» і «томський» періоди життя вченого, його діяльність у період громадянської війни, особлива увага зосереджена на науковій діяльності Л. Д. Тарасова як дослідника римської сатири. Водночас «ніжинський» (1905–1908 рр.) період життя майбутнього вченого залишився поза увагою дослідників. Але саме у цей період відбувалось становлення Л. Тарасова як особистості, сформувався його характер як людини енергійної та рішучої, готової йти до кінця заради мети, викристалізувалися його наукові інтереси, реалізувалися перші наукові спроби дослідницької роботи. Саме тому **метою дослідження**, що спирається на використання широкого кола архівних джерел та мемуарів, які залишили його однокурсники, викладачі та сучасники тих подій, є розкриття невідомих фактів з життя майбутнього вченого, що дасть можливість інакше поглянути на цю талановиту та суперечливу особистість.

Виклад основного матеріалу. Лев Дмитрович Тарасов народився 1 січня 1884 р. у родині спадкового дворянина, колезького реєстратора Дмитра Олексійовича та Антоніни Андріївни Тарасових у Москві (був охрещений 8 січня у Борисо-Глібській церкві біля Абатських воріт). Він рано втратив

батьків і тому його вихованням займалася рідна тітка, сестра його матері, Лідія Андріївна Миронова, у будинку якої він здобув початкову освіту. У 1895 р. Лев Тарасов вступив на навчання до Смоленської гімназії (тут він провчився 8 років), а у 1903 р. перевівся до В'яземської імператора Олександра III гімназії Смоленського земства. Здобуття середньої освіти у Л. Тарасова затягнулося, адже він двічі залишався на другий рік – у IV та VII класах. Крім того, як свідчать записи з його «кондуїту», він не завжди вирізнявся зразковою поведінкою. Так, 25 жовтня 1904 р. був помічений за палінням тютюну у громадському саду, за що його оцінка з поведінки була знижена на один бал [6, арк. 4]. 2 грудня того ж року він «увійшов під час перерви до підготовчого класу та неповажними витівками викликав сміх та галас всього класу. Будучи зупинений мною [директором гімназії О. Дрейєром] у цьому жарті, він у недостатньо ввічливій формі надавав сумбурні пояснення на своє виправдання, відходячи від мене, у не менш нескромній формі, ймовірно, знущався з моїх закидів». Директор радив прийняти до уваги цей випадок під час оцінювання поведінки за II четверть. У березні 1905 р. йому було зроблено зауваження із занесенням до журналу «...за несвоєчасну прогулянку та недостатню коректність у виконанні гімназійних правил». Незважаючи на це, у червні 1905 р. Л. Тарасов склав сім випускних екзаменів (на «відмінно» й «добре», задовільні оцінки були тільки з математики та російської мови) й отримав атестат зрілості.

Після завершення навчання у гімназії Лев Дмитрович вирішив продовжити здобуття вищої освіти у стінах Ніжинського історико-філологічного інституту. Вибір продовжити навчання у Ніжині, повітовому містечку Чернігівської губернії, був обумовлений рядом переваг, на які міг розраховувати студент ІФІН. По-перше, випускники інституту отримували непогані знання та обов'язково забезпечувалися місцем роботи після закінчення

навчального закладу. По-друге, всі чотири роки навчання студенти знаходилися на повному державному утриманні (проживання, харчування, одяг, відтермінування від служби в армії), а якщо студент демонстрував успіхи у навчанні, то міг отримувати невелику стипендію (20–25 крб. на місяць). Для зовсім небагатої людини, яким був Тарасов, ІФІН підходив на всі сто відсотків. Відтак, 1 серпня 1905 р. на адресу директора Історико-філологічного інституту Ф. Ф. Гельбке надійшло прохання від дворянина Л. Тарасова, де останній повідомляв: «Бажаючи продовжити свою освіту прошу Вас зарахувати мене до числа студентів вашого інституту...» [6, арк. 1].

Випускник словесного відділення ІФІН 1910 р. Георгій Юлійович Феддерс, син відомого латиського художника Ю. Феддерса, так описував Історико-філологічний інститут та м. Ніжин початку ХХ ст.: «У період першої революції 1905 року та у наступні роки інститут був головним осередком культури та просвітництва в цьому міщансько-купецькому обивательському містечку, був подібним оазі серед піщаної пустелі, серед моря обивательської байдужості, тупого невігластва або злостивої ненависті реакційної чорної сотні до всього мислячого, передового, революційного» [3, с. 316].

Приїхавши у кінці літа 1905 р. до провінційного Ніжина та провчившись в інституті всього півтора місяці, Л. Тарасов повністю занурився у вир революційних подій, що охопили містечко у жовтні місяці.

17 жовтня 1905 р. був опублікований царський маніфест з обіцянками надати громадянам Російської імперії політичні свободи, розширити виборчі права в Державну думу та надати їй законодавчих повноважень. Одночасно було видано наказ про створення Ради міністрів, головою якого було призначено С. Ю. Вітте. Відтинок часу після видання маніфесту увійшов в історію як «дні свободи». Наступного дня в «Урядовому віснику» разом із маніфестом була надрукована доповідь С. Ю. Вітте – вже як голови Ради

міністрів. У доповіді йшлося про необхідність широких реформ і про те, що майбутній Думі уряд має запропонувати для обговорення питання про зрівняння у правах усіх громадян, безвідносно до віросповідання та національної приналежності. Того ж дня з текстом маніфесту було ознайомлено й населення Ніжина. Документ сколихнув населення міста і підштовхнув його радикальну частину до дій. У поліцейському рапорті повідомлялося: «Молодь публічно висловлювала своє захоплення з приводу дарованої милості, а з іншого боку – євреї висловлювали свої надії на досягнення рівноправ'я. Натовп у 50 осіб росіян та євреїв з викриками «ура» зірвали навчання у жіночій гімназії та пішли до інституту – вже 200 осіб...» [2, с. 112].

Наступні події описує директор Інституту у своєму повідомленні на ім'я управителя Київського Навчального округу від 27 жовтня 1905 р. «18 жовтня ...натовп студентів та гімназистів вивалився з під'їзду Інституту надвір, де був зустрінутий іншим натовпом, що йшов з міста під червоними прапорами. Почався мітинг перед Інститутом, на балконі якого теж було вивішено червоний прапор. Головою мітингу було обрано студента II курсу Шереметова. Промови проголошували з приводу пліток, що поширювалися містом про дарування конституції. Ораторами, крім сторонніх осіб, виступили студенти Інституту С. Шереметов, М. Прялухин, О. Бочкарьов (на той момент уже звільнений з Інституту), В. Пожарський, І. Запорозький, С. Постернаков, В. Плишевський, С. Остроградський і Л. Тарасов. Кілька слів сказали професори В. К. Піскорський та М. І. Мандес. Настрій мітингу був миролюбним та захопленням» [4, арк. 2 зв.]. З усіх «перерахованих» директором активних учасників мітингу першокурсник Тарасов був наймолодшим. «Мітинг завершився криками «ура», співом Марсельєзи та рішенням на 19 жовтня оголосити політичний страйк. Натовп розійшовся. ...Наступного дня була зроблена спроба провести новий мітинг, але натовп швидко розбігся при

повідомленні про єврейський погром, що почався на базарі. Погром тривав і наступного дня. З ранку 21-го жовтня перед Інститутом з'явився натовп з царськими портретами та національними прапорами з вимогою участі всіх студентів у патріотичній процесії, що йшла на соборну площу й далі по місту. Під час процесії зазнавали приниження, образ та побиття окремі особи, яких юрба звинувачувала в приналежності до «демократів», причому злість натовпу спрямовувалась агітаторами, в першу чергу на учасників мітингу 18-го числа. 22-го числа (святковий день Казанської Божої Матері) всі професори та студенти були присутні на соборній площі на молебні, що здійснювався міським духовенством... Промови священників, міського голови та читання тексту телеграми, яку населення міста підготувало на адресу імператора, не справили заспокійливої дії на натовп, який почав вимагати приведення всіх студентів до присяги на вірність Государю імператору, що й було зроблено... Після цього студенти продовжили шлях до Інституту безперервно співаючи «Боже царя бережи» та «Спаси Господи». Частина натовпу послідувала за ними і увійшла на інститутське подвір'я. Тут натовп значно розрісся і знову почав вимагати видачі зброї та списків «демократів». Частина натовпу проникла у будівлю інституту у пошуках схованих там євреїв... Не дивлячись на прибулий загін козаків, натовп хватав окремих осіб, у їхньому числі професора Мандеса (єврей за походженням), студентів Тарасова з сестрою, Шереметова, Плишевського та інших, відводив їх на соборну площу, піддаючи дорогою образам та побиттю. Особливо жорстоко постраждали професор Мандес та студент Тарасов... Студент Тарасов у несвідомому стані був доставлений до міської лікарні» [4, арк. 2 зв. – 3 зв.].

У Л. Тарасова було діагностовано перелом носу, сильний струс мозку та відкриту рану голови. Лікування та реабілітація зайняли багато часу, але при цьому він знаходив сили та можливості продовжувати навчання. У квітні

наступного, 1906 р., він звернувся до Конференції ІФІН з проханням перевести його на II курс з можливістю складання потрібних іспитів (у кінці 1905 – на початку 1906 рр. навчання в інституті не здійснювалося і студенти були переведені на наступні курси «умовно»). Своє прохання він підкріплював твердженням про те, що «Курс лекцій, недослуханий у минулому академічному році, за можливості відновлювався мною самостійною роботою над працями грецьких класиків Софокла й Платона та римських – Лукреція та Горація, з яких до цього часу мною перекладені повністю трагедія Софокла «Аякс», Платона «Апологія Сократа», Лукреція «Про природу речей» Книга V та 350 сторінок VI Книги, Горація «Обрані сатири» дві книги, книга Од та книга Ямбів з посиленою розробкою граматичного матеріалу. Повний бал з давніх мов у гімназійному атестаті дозволяє мені сподіватися, що пани професори не знайдуть ці самостійні заняття безрезультатними у сенсі вдосконалення в означених науках та допустять мене до складання іспитів» [6, арк. 17].

Розглянувши надіслані Л. Тарасовим матеріали його самостійної роботи (у цей час він перебував вдома у тітки через чергове погіршення здоров'я) професорський колектив ІФІН прийняв одноголосне рішення про переведення Л. Тарасова на наступний курс. Другий курс навчання Л. Тарасов завершив з непоганими результатами і розпочав плідну дослідницьку роботу під керівництвом професора грецької словесності М. І. Мандеса. На жаль, їхня співпраця в Ніжині була недовгою, адже на початку 1907 р. Михайло Ілліч був переведений в Одесу до Новоросійського університету.

Восени 1908 р. у Л. Тарасова значно погіршився стан здоров'я. У жовтні 1908 р. лікар ІФІН І. М. Самойлович доповідав Конференції інституту, що «...студент Л. Тарасов потерпає від гострого капілярного бронхіту, який ускладняється підвищеною температурою, загальним занепадом сил, безсонням та прискореним серцебиттям, і тому хворий потребує відпустки на батьківщину

до м. Москви...» (відправка хворих на батьківщину було найпоширенішим «методом лікування» у лікаря Самойловича. Дуже часто він відправляв «до батьківського дому» смертельно хворих студентів). Судячи з подальших подій, у Л. Тарасова у цей час почали виявлятися перші ознаки неврастенії (неврастенія – психічний розлад з групи неврозів, що проявляється у підвищеній дратівливості, втомі, втраті здатності до тривалої розумової та фізичної праці. Зазвичай виникає при поєднанні психічної травми з надмірною напругою у роботі та фізіологічними обмеженнями (недосип, відсутність відпочинку) й недостатнім харчування (годували студентів інституту одноманітно та не дуже якісно, про що згадували багато з випускників у своїх мемуарах) [1, с. 158]. Виникненню неврастенії також можуть сприяти інфекції та інтоксикації (передусім алкоголь та паління), а нам відомо, що Л. Тарасов був затятим курцем. Багато з тих, хто навчався та особисто знав Л. Тарасова, згадували, що він дуже змінився після подій 1905 р. Вони акцентують увагу на тому, що його характер став складним, незлагідним, йому було важко сходитися з новими людьми. Особливі труднощі становило для нього спільне проживання у новому студентському колективі. Це неодноразово провокувало побутові конфлікти, один з яких призвів до подання Л. Тарасовим заяви про відрахування зі складу студентів ІФІН.

8 листопада 1908 р. на ім'я директора інституту Л. Тарасов подав заяву, у якій писав: «Маю честь повідомити: знаходячись в одній камері (камерами називались кімнати студентського гуртожитку, що розміщувався на 3-му поверсі будівлі інституту – Авт.) № 4 разом зі студентами III курсу Костянтином Івінським, Миколою Соболевим та Дмитром Жуєвим, я неодноразово говорив Жуєву, що його поведінка не дає можливості тим, хто мешкає разом з ним, займатися та виконувати свої навчальні обов'язки, прохав його, щоб його поведінка відповідала як вимогам етичного характеру, так і

формальним вимогам стосовно інших студентів, вказаних у Правилах поведінки студентів Інституту. Не досягнувши результату, маю честь заявити: студент Жуєв у другій половині вересня та жовтні цього року кілька разів приходив у камеру № 4 настільки п'яним, що неодноразово *vesicam levabat* (лат. – випорожнював сечовий міхур, ходив за малою потребою) на підлогу, у калоші, плювальницю та пляшки. Це знають та можуть підтвердити студенти Івінський та Соболев. Я надав свою згоду та поставив підпис під клопотанням (від 11 вересня) від уповноважених III курсу перед п. Директором про залишення Жуєва в Інституті на підставі його урочистої обіцянки та за умови його подальшої порядної поведінки й відсутності перешкод з його боку для навчання інших. Через неодноразове порушення Жуєвим своєї обіцянки, я не знаходжу іншого засобу впливу на Жуєва, як звернутися до Вас з цією заявою» [6, арк. 26].

Хоча Д. Жуєв походив з міщанської родини, така поведінка стосовно товаришів по кімнаті «не робила йому честі», проте «заява» дворянина Л. Тарасова у студентському середовищі була розцінена як «донос». Товариші відвернулися від Л. Тарасова, не дивлячись на його попередні заслуги. Можливо, цей інцидент так би й залишився без будь-яких наслідків для його учасників, але оскільки сам Л. Тарасов «повідомив» інститутське керівництво про цей випадок, воно було змушене реагувати. Директором інституту І. І. Івановим було проведене ціле розслідування. Мабуть, у планах І. І. Іванова було позбутися «проблемного» студента, яким, на його думку, був Д. А. Жуєв, але, як говорить народна приказка, «не все сталося, як гадалося». У листі до попечителя Київського навчального округу І. І. Іванов повідомляв: «Студенту Жуєву вже двічі було оголошено догану 1) Колишнім директором (Ф. Ф. Гельбке) за буйну поведінку у нетверезому вигляді /травень 1907 р./ та мною за появу у нетверезому вигляді в інституту /вересень 1908 р./ з

попередженням, що за наступний вчинок він буде виключений. Жуєв обіцяв виправитися. Але 8 листопада студент III курсу Лев Тарасов, який проживав із Жуєвим в одній камері, подав заяву, що підтверджена студентами Івінським та Соболевим про те, що Жуєв продовжує з'являтися у нетверезому вигляді, веде себе непристойно та заважає Тарасову працювати. У той же день була скликана Конференція, яка постановила відкритим голосуванням /7 голосів «за», проти 3-х «проти»/ подати Жуєву заяву про звільнення» [5, арк. 5]. Але «...професори Тихомиров, Савва та Режабек залишились при особливій думці, вважаючи, що Жуєва не можна віднести до числа невинуватих студентів (одним з їхніх аргументів було те, що «... говорять, що до початку навчання в інституті Жуєв зовсім не пив») і тому міра покарання, застосована до нього, є надто суворою. Крім того, упродовж доби відбулися зміни у поглядах ще двох членів Конференції (професора В. І. Рєзанова та наставника студентів А. Ф. Музиченка) на користь Жуєва. У зв'язку з цим 15 листопада було скликано нове засідання Конференції, яке винесло наступне рішення...

- 1) провина Жуєва була визнана такою, що заслуговує на вищу міру покарання.
- 2) не переглядаючи справу та покарання Жуєва... але керуючись почуттям жалю до долі молодого людини, яка встигла дійти до III курсу та виявила досить гарні здібності й не позбавлена почуття сумління та готовності йти шляхом добропорядної поведінки... Жуєва не піддавати зазначеному покаранню» [6, арк. 20 зв].

Додатковим аргументом, що зіграв на користь Жуєва, був рапорт інститутського лікаря, у якому І. М. Самойлович засвідчив, що «... студент Тарасов близько місяця страждає на неврастенію, що ускладнюється безсиллям, відсутністю сну та серцебиттям». Після цього Л. Тарасов був відправлений у місячну відпустку до Москви (яку він двічі продовжував за станом здоров'я). Але, як показали наступні події, конфлікт між Тарасовим та Жуєвим на цьому

не припинився і продовжився одразу після повернення Л. Тарасова до інституту.

Далі у своєму звіті І. І. Іванов повідомляв: «Повернувшись з відпустки 7 січня 1909 р. Тарасов мав вигляд хворобливий та тривожний. Зачепивши у бесіді зі мною питання, про важке і навіть небезпечне його становище серед товаришів в інтернаті після інциденту з Жуєвим у листопаді, Тарасов повідомив мене, що має дозвіл на тримання вогнепальної зброї, але залишив револьвер у Москві. Пізніше з'ясувалося, що боячись нападу зі сторони товаришів, Тарасов і не думав полишати зброю. За моїм наказом Тарасов був відправлений до лікарні як такий, що остаточно не одужав. Наступного дня о 10 годині вечора він підняв на сполох, жаліючись, що студент Жуєв з'явився до нього і хотів його вдарити, але він повалив його на підлогу, покликав на допомогу й у розірваній сорочці вибіг на вулицю» [5 арк. 6]. Цей випадок довів, що конфлікт між Л. Тарасовим та Д. Жуєвим не вичерпався, що змусило директора знову проводити чергове розслідування. З'ясувалося, що «...студент Жуєв, будучи у нетверезому стані, дійсно заходив у лікарню. Тарасов під чесне слово повідомив, що напад на нього був, а студент Жуєв також під чесне слово все заперечував. Студент Гріельський, який перебував у той час у лікарні, повідомив, що чув переляканий крик Тарасова, але жодної метушні та шуму не чув. 10 січня /біля 1 години ночі/ була скликана Конференція, на яку були викликані Тарасов, Жуєв та ряд свідків – Гріельський, економ інституту та служник лікарні. Обидва студенти під чесне слово знову повторили свої свідчення, Тарасов з дрібними подробицями розповів про напад, а Жуєв заявив про свою непричетність і звинуватив Тарасова у симуляції або галюцинаціях. Ніхто з свідків не бачив факту нападу, шуму боротьби не чув, слідів боротьби у кімнаті Тарасова не виявлено. На ліжку Тарасова лежав його револьвер. Гріельський заявив, що нікого, хто б тікав з кімнати Тарасова він не бачив, але

у нього склалося внутрішнє переконання, що напад дійсно був, але хто на кого нападав він не знає» [5, арк. 6 зв.].

Взявши до уваги ці непрямі докази, не довіряючи «чесному слову» обох студентів (Д. Жуєв неодноразово обіцяв виправитися й не випивати, але свого слова не дотримався. Л. Тарасов увів в оману директора, сказавши, що у нього не має зброї) конференція постановила: «У зв'язку з підвищеним нервовим станом Тарасова та манією переслідування, що спостерігається у нього, та негативним ставленням до нього більшості студентів перебування його в інституті становить небезпеку для спокою останнього. Тому звільнення Тарасова з інституту вбачається найбільш доречним рішенням. Що стосується Жуєва, то... він не виправився, не зважаючи на багато урочистих обіцянок Конференції інституту та своїм товаришами, і також заслуговує на звільнення з інституту» [8, арк. 6 зв.]. У заключній постанові конференція винесла наступний вирок: «...визнає доцільним рішення про звільнення Тарасова з Інституту, також необхідно усунути з Інституту Жуєва. Кожен із них окремо та вони обидва разом є в повному сенсі «бродилом» та джерелом смуту в житті інституту. Запропонувати обом подати заяви про звільнення не пізніше 2-ї години дня 13 січня, в іншому випадку звільнити їх обох без подання особистих заяв» [8, арк. 7]. «Підкорюючись рішення Конференції», 13 січня подав заяву Д. Жуєв. Після безуспішної спроби влаштуватись учителем історії та географії у Ніжинському грецькому училищі, він подав заяву на вступ до Казанського піхотного юнкерського училища, куди й був прийнятий [6, арк. 30].

Не маючи виходу з ситуації, 12 січня Л. Тарасов також подав заяву, мотивуючи своє рішення «домашніми обставинами» [6, арк. 31]. Після звільнення Л. Тарасов так і не повернув до інститутської бібліотеки книгу О. Потебні «Думки та мова», яку взяв ще у травні 1906 р. Вже 14 січня 1909 р. він отримав у канцелярії інституту свої документи та свідоцтво про навчання, в

якому зазначалося: «...означений у цьому свідоцтві Лев Тарасов, як той, що залишив Інститут, до завершення повного курсу зобов'язаний сплатити у казну суму, витрачену на утримання його в Інституті з дня затвердження його студентом (6 вересня 1905 р.) до дня залишення Інституту (14 січня 1909), рахуючи по 400 крб. на рік – одну тисячу триста сорок крб. Ці гроші належить відраховувати законним порядком із отриманих Тарасовим на службі. У випадку вступу Тарасова на вчительську службу по Міністерству Народної Освіти, він зобов'язаний прослужити не менше 1,5 року за кожний рік перебування його в Інституті, причому вказане відрахування з його платні не повинно проводитись» [6, арк. 33].

31 січня 1909 р. директор ІФІН І. І. Іванов отримав лист з Імператорського Санкт-Петербурзького історико-філологічного інституту, у якому повідомлялось, що на основі оцінок, отриманих за навчання на II курсі ІФІН, та рекомендаційного листа колишнього директора ІФІН Ф. Ф. Гельбке Л. Тарасов прийнятий на III курс інституту як своєкоштный студент з 19.01.1909 р. У відповідь директор І. І. Іванов надіслав лист, у якому зазначав: «Маю честь повідомити, що Лев Тарасов, перебуваючи на III курсі Інституту, звільнений 14 січня, згідно із заявою. Стосовно причин, які змусили його змінити навчальний заклад посеред навчального року, то такими є нездатність Тарасова до інтернатського життя. За час перебування у Ніжинському Інституту Тарасов був поведінки зразкової і жодних перешкод для його навчання у С-Петербурзькому інституті з мого боку не має, що стосується його успіхів... повідомляю: з латинської та грецької мов, російської історії, логіки, грецької історії та французької мови – 5, з церковно-слов'янської мови – 5-, з російської літератури за перше півріччя отримав відмітку – задовільно». Додав, що «.... будучи на III курсі, він двічі змінював рішення про обрання відділення, на якому збирався вчитися, і під час повернення з відпустки, перед самим

залишенням інституту, виказав бажання ще раз змінити відділення» [6, арк. 37-38.]. У травні 1910 р. Л. Тарасов завершив навчання у С-Петербурзькому історико-філологічному інституті та отримав місце вчителя давніх мов у 1-й Віленській гімназії.

Незважаючи на те, як Л. Тарасов завершив своє навчання в Ніжині, пам'ять про нього та його діяльність під час подій 1905 р. довго зберігалась у викладацькому та студентському колективах ІФІН. Випускник інституту 1914 р., майбутній директор Ніжинського ІНО О. О. Карпеко у своїх спогадах згадував: «Тільки окремі з них [професорів ІФІН] були настільки сміливі, що з відчуттям особливої теплоти, вголос говорили про тих, хто був відомим революційними виступами у 1905 році, зокрема про професора М. І. Мандеса, про студентів Тарасова, Шеремета, Остроградського та інших» [3, с. 364].

Висновки. Констатуємо, що Л. Д. Тарасов провчився в Історико-філологічному інституті князя Безбородька неповних три курси і був змушений через суб'єктивні причини полишити навчання. Одразу від початку навчання в Ніжині Лев Дмитрович був втягнутий у вир революційних подій, виступив як активний учасник студентського мітингу та постраждав під час єврейського погрому, що охопив місто в середині жовтня 1905 р. Разом з активною політичною діяльністю (за яку він не поніс покарання від керівництва закладу) Л. Тарасов продовжував добре навчатися, про що свідчать його успіхи з основних предметів. Але через непостійність характеру він так і не спромігся остаточно визначитися зі своїми науковими вподобаннями, про що свідчать кілька спроб змінити відділення (спочатку це було класичне, потім словесне, а після нього Л. Тарасов знову хотів повернутись на класичне для вивчення давніх мов). Не дивлячись на цей «хаос», який можна пояснити не тільки юнацькими шуканнями, а й хворобливим станом здоров'я, варто не погодитися із дослідниками його життя і творчості Л. Т. Леушиною та С. Ф. Фоміних. У

своїх роботах з історії класичної філології в Томському університеті вони пишуть, що ще студентом він зацікавився історією античної літератури. Так, серед його вчителів по Петербурзькому історико-філологічному інституту були директор інституту академік В. В. Латишев та професор римської словесності І. І. Холодняк, які, на думку російських вчених, прищепили йому інтерес до літератури стародавнього Риму. Так, у популяризації Античності, якою Л. Д. Тарасов займався протягом всього життя, зразком для нього був професор Ф. Ф. Зелінський. На їхню думку, саме під його впливом, Л. Д. Тарасов ще у 1908 р. видав у журналі «Гермес» (№ 18–20) свою першу роботу – переклад з латини анонімної поеми «Пробудження весни» («Pervigilium Veneris»), що приписується поету Флору. Але росіян Л. Т. Леушину й С. Ф. Фоміних навіть не бентежить те, що у 1908 р. Л. Тарасов був ще студентом ІФІН і виконувати жодних робіт під керівництвом петербурзьких професорів просто не міг. Ймовірно, перші наукові розвідки Л. Тарасова були підготовлені під керівництвом вже згадуваного професора М. І. Мандеса. Доказом цього припущення є те, що пізніше під науковим керівництвом М. І. Мандеса Л. Тарасов працював над магістерською дисертацією «Нариси з історії римської сатири: Луцилій – Горацій – Ювенал», яка пізніше лягла в основу його докторської дисертації. Стверджуємо, що саме в Історико-філологічному інституті в Ніжині, Л. Тарасов сформувався як дослідник античної літератури. Саме професори ІФІН допомогли йому зробити перші дослідницькі кроки, надихнули його на продовження наукової роботи, саме у Ніжині були підготовлені його перші наукові статті, які принесли йому значні початкові успіхи. Не дивлячись на те, що Л. Тарасов так і не завершив навчання в ІФІН і був змушений перевестися на навчання до Санкт-Петербурга, його сміливо можна віднести до когорти вихованців Історико-філологічного інституту князя Безбородька в Ніжині, що став *alma mater* для сотень студентів-філологів та

істориків, які в подальшому прославили своє ім'я на науковій та педагогічній ниві.

Список використаних джерел та літератури

1. Кириленко С. О., Лейберов О. О. Стан здоров'я студентства Ніжинської вищої школи (кінець XIX – 20-ті рр. XX ст.). *Історія науки і біографістика*. 2024. № 4. С. 150–183.
2. Лейберов О. «Огради жизнь, имущество и честь русских людей, и всю исстрадавшуюся Россию...» – жовтневі події 1905 року в Ніжині. *Ніжинська старовина*. 2009. № 8 (11). С. 110–116.
3. Ніжинська вища школа у спогадах студентів і викладачів: мемуари: у 2 т. / уклад.: Г. В. Самойленко, О. Г. Самойленко. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2015. Т. 1. 1820–1919. 507 с.
4. О произошедших в г. Нежине беспорядках 18 октября 1905 года. Прекращении занятий в Институте и Гимназии и устройстве митинга у подъезда здания Института посторонними лицами с участием некоторых студентов. *Відділ забезпечення збереження документів Державного архіву Чернігівської області в м. Ніжині* (далі – ВДАЧОН). Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 1317.
5. О студентах уволенных из института в течении 1909 года. *ВДАЧОН*. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 1539.
6. О студенте института Дмитрие Жуеве, июль 1905 г. – февраль 1909 г. *ВДАЧОН*. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 1325.
7. О студенте института Льве Тарасове, август 1905 г. – февраль 1909 г. *ВДАЧОН*. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 1341.
8. Протоколы заседания конференции Историко-филологического института князя Безбородко за 1909 год. *ВДАЧОН*. Ф. 1105. Оп. 1. Спр. 1597.

References

1. Kyrylenko, S. O. & Leiberov, O. O. (2024). Stan zdorovia studentstva Nizhynskoi vyshchoi shkoly (kinets XIX – 20-ti rr. XX st.) [The state of health of the student of Nizhyn Higher School (end of XIX – 20's of the XX century)]. *Istoriia nauky i biohrafistyka – History of science and biography*, 4, 150–183 [In Ukrainian].
2. Leiberov, O. (2009). «Ogradi zhizn, imuschestvo i chest russkih lyudey, i vsyu isstradavshuyusya Rossiyu...» – zhovtnevi podii 1905 roku v Nizhyni [«Life feces, immunity and honor of Russian people, and all of them are exposed to Russia...» – October 1905 in Nizhyn.] *Nizhynska starovyna – Nizhyn antiquity*, 8 (11), 110–116 [In Ukrainian].
3. Samoilenko, H. V. & Samoilenko, O. H. (Eds.). (2015). Nizhynska vyshcha shkola u spohadakh studentiv i vykladachiv: memuary [Nizhyn Higher School in the memoirs of students and teachers: memoirs]. Vols. 1–2. Vol. 1. 1820–2010. Nizhyn [in Ukrainian].

4. Department for ensuring the preservation of documents of the State Archive of the Chernihiv Region in Nizhyn, f. 1105. inv. 1. c. 1317 [In Russian].
5. Department for ensuring the preservation of documents of the State Archive of the Chernihiv Region in Nizhyn, f. 1105. inv. 1. c. 1539 [In Russian].
6. Department for ensuring the preservation of documents of the State Archive of the Chernihiv Region in Nizhyn, f. 1105. inv. 1. c. 1325 [In Russian].
7. Department for ensuring the preservation of documents of the State Archive of the Chernihiv Region in Nizhyn, f. 1105. inv. 1. c. 1341 [In Russian].
8. Department for ensuring the preservation of documents of the State Archive of the Chernihiv Region in Nizhyn, f. 1105. inv. 1. c. 1597 [In Russian].

Надійшла до редакції: 19.05.2025 р.